

Biljana Bodroški Spariosu¹
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Komercijalizacija i različiti oblici visokoškolskog obrazovanja²

Apstrakt: Cilj ovog rada jeste sagledavanje odnosa komercijalizacije i različitih oblika visokoškolskog obrazovanja (akademsko, strukovno visoko obrazovanje, stručna obuka). Komercijalizacija, u širem smislu, shvaćena kao tesna povezanost visokoškolskog obrazovanja i ekonomskog sektora i, u užem smislu, kao obezbeđivanje obrazovanja sa primarnim ciljem ostvarivanja profita je uglavnom ograničena na različite vidove stručne obuke i obrazovne programe profesionalnog obrazovanja nižih i kraćih obrazovnih stepena za kojima postoji potražnja na tržištu rada. Za univerzitetsko obrazovanje koje zadržava orijentaciju na opšte obrazovanje i fundamentalna naučna istraživanja komercijalizacija predstavlja veliki rizik žrtvovanja akademskih sloboda i vrednosti.

Ključne reči: komercijalizacija visokoškolskog obrazovanja, neprofitne i profitne institucije visokoškolskog obrazovanja, univerzitetsko obrazovanje kao javno dobro.

Komercijalizacija visokoškolskog obrazovanja

Komercijalizacija visokoškolskog obrazovanja u najširem smislu podrazumeva tendencije i prakse koje povećavaju i osnažuju povezanost između visokoškolskog obrazovanja i ekonomskog sektora (Bok, 2005; Zgaga, 2007; Tilak, 2008). U tom smislu visokoškolsko obrazovanje se tretira više kao privatno nego javno dobro, a visokoškolske ustanove se posmatraju kao preduzeća na tržištu obrazovnih usluga. Prihvatanje ovakvog stanovišta praćeno je u mnogim zemljama tendencijama privatizacije visokoškolskog obrazovanja u cilju podsticanja konkurentnosti, redukovanja javnih ili državnih rashoda za visokoškolsko obrazovanje

¹ Dr Biljana Bodroški Spariosu je docent na Odeljenju za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

² Rad je nastao u okviru projekta Instituta za pedagogiju i andragogiju (Filozofski fakultet, Beograd) „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja“ (179060), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

i povećanja privatnih izvora finansiranja, pre svega školarina. Polazi se od neo-liberalnog stanovišta da su koristi od visokoškolskog obrazovanja prevashodno privatne što znači da pojedinac može u najvećoj meri da ih prisvoji za sebe. Na taj način obrazlaže se zahtev za povećanjem privatnog finansiranja visokoškolskog obrazovanja. Obrazovna dobra se tretiraju kao roba kojom se trguje kao i svakom drugom robom na tržištu. Visokoškolske ustanove se bore za najbolje studente (korisnike, kupce), a studenti ili njihovi roditelji biraju ustanovu koja će najbolje zadovoljiti njihove obrazovne potrebe. Tržišna konkurentnost zahteva reformisanje upravljanja na visokoškolskim ustanovama po ugledu na korporacijske modele upravljanja (Olsen, 2007).

U užem smislu komercijalizacija visokoškolskog obrazovanja označava usmerenost visokoškolskih ustanova na obezbeđivanje obrazovne delatnosti sa primarnim ciljem sticanja zarade. Na visokoškolsko obrazovanje se gleda kao na poslovni poduhvat koji donosi zaradu privatnim investitorima obezbeđujući kupcima obrazovne usluge za kojima postoji potražnja na tržištu. Primarna svrha profitnog sektora u visokoškolskom obrazovanju nije obrazovanje već sticanje profita putem obrazovanja. Kvalitet visokoškolskog obrazovanja „nalazi se u očima korisnika“. Visokoškolsko obrazovanje u skladu sa ovim pristupom mora pokloniti najveću pažnju mišljenju studenata i njihovih budućih poslodavaca kao indirektnih korisnika. Cilj je fokusiran na ono što korisnik želi i to kako u pogledu organizacije tako i sadržaja obrazovanja. Profit se jedino i može ostvariti kada se obezbeđuju obrazovne usluge koje kupci žele da kupe, odnosno za kojima postoji potražnja na tržištu.

Visokoškolsko obrazovanje kao neprofitna i/ili profitna delatnost

Tradicionalno, visokoškolsko obrazovanje je, bez obzira na oblik obrazovanja ili tip studijskog programa, neprofitna delatnost. To znači da su institucije visokoškolskog obrazovanja, bez obzira da li su javne, odnosno državne ili privatne, organizovane tako da služe vaspitno-obrazovnim svrhama, a ne sticanju zarade. Međutim, poslednjih nekoliko decenija u mnogim zemljama sveta zapaža se tendencija naglog razvoja tzv. profitnog privatnog sektora visokoškolskog obrazovanja. Na motiv profita počinje da se gleda kao na snažan podstrek koji u uslovima konkurentskog tržišta može da obezbedi kvalitetno visoko obrazovanje sa stanovišta korisnika. Obrazovanje se tretira kao roba, kupci sami odlučuju šta će da kupe, a šta neće. Tržišna konkurencija štiti kupca od previsokih cena školarine, a velika potražnja se smatra zadovoljavajućim kriterijumom kvaliteta. Ako je kva-

litet obrazovanja „u očima korisnika“ onda je dovoljno prepustiti tržištu da ono spontano reguliše odnos ponude i potražnje u visokoškolskom obrazovanju.

Tradicionalne javne i privatne neprofitne visokoškolske institucije visokog obrazovanja razlikuju se od privatnih profitnih u misiji, vlasništvu, finansiranju, programu, karakteristikama studenata, upravljanju i ishodima. Misija neprofitnih institucija jeste da služe opštem dobru ostvarivanjem ciljeva vaspitanja i obrazovanja. Profitne institucije strukturirane su kao firme koje teže da kroz obrazovnu delatnost maksimiziraju profit za svoje vlasnike. Tako, na primer, po zakonima SAD koji legalizuju i profitni i neprofitni privatni sektor visokoškolskog obrazovanja, suštinska razlika jeste u svrsi obrazovne institucije i načinu organizacije koja iz te svrhe proizlazi. Neprofitne obrazovne institucije ne mogu biti organizovane tako da idu u korist privatnih interesa; uvek preimućstvo ima njihova osnovna svrha i neto zarada ne može biti distribuirana osnivačima po pravu vlasništva. Profitne institucije se ne suočavaju sa ovim zahtevima. Njihova krajnja svrha može biti stvaranje profita za vlasnike ili akcionare i oni su obavezni da u skladu sa tim plaćaju porez državi. Razlika između profitnih i neprofitnih „nije da li stvaraju novac ili profit, već šta mogu da čine sa tim novcem. Neprofitne koriste novac za svoje neprofitne ciljeve, a profitne mogu suštinski da čine šta hoće sa tim novcem, uključujući dodatne nagrade svojim vlasnicima“ (Kenser & Levy, 2005: 7).

Vlasnici profitnih institucija visokog obrazovanja (kao što su, na primer, *University Phoenix, DeVry University, Jones International University, Education Management Corporation, Career Education Corporation, Motorola University*) mogu biti individue, porodice, kompanije, konzorcijumi kompanija, agencije.

Ako samo u skicama uporedimo Feniks univerzitet (*Phoenix University*) kao najveću akreditovanu privatnu profitnu instituciju visokog obrazovanja u SAD i Harvard univerzitet, kao jednu od najznačajnijih privatnih neprofitnih institucija visokog obrazovanja, onda možemo sagledati tipične razlike ova dva sektora visokog obrazovanja u misiji, vlasništvu i finansiranju. Harvard je privatna institucija visokog obrazovanja u tom smislu što država nije osnivač i glavni finansijer. Ali Harvard, kao ni jedan drugi elitni američki privatni univerzitet, nije u vlasništvu privatnog lica, niti privatne firme. Harvard je nastao kao zadužbina davne 1636. godine, a naziv je dobio po svom prvom donatoru Džonu Harvardu koji je poklonio biblioteku i polovinu svojih nekretnina ostavio ovoj instituciji koja je preuzela odgovornost da ih koristi za potrebe unapređivanja javnog dobra kroz obrazovanje i istraživanje.³ Harvard, Stanford ili Jejl su privatne institucije visokog obrazovanja koje generišu veliku zaradu kao i Feniks, ali je razlika u tome

³ Prestižni Univerzitet Stanford je dobio ime po porodici Stanford koja je rukovodeći se altruističkim motivima poklonila svoju imovinu kao zadužbinu univerzitetu sa istom svrhom; Jejl univerzitet (*Yale University*) je nazvan po velikom donatoru ove institucije koji se zvao Elihu Yale.

što taj profit ne ide u korist privatnih interesa i ne prisvaja se po pravu vlasništva. Da bi se imala u vidu razlika između privatnih profitnih i privatnih neprofitnih ovi poslednji se često nazivaju „nezavisnim univerzitetima“. Osnivači „nezavisnih“ neprofitnih visokoškolskih institucija shvataju se kao donatori, dok se osnivači profitnih shvataju kao investitori. I jedni i drugi mogu da ostvaruju profit, ali je razlika – kako je već istaknuto – u tome kako se on raspoređuje. Profit koji se ostvaruje na neprofitnim institucijama kao što su Harvard, Stanford ili Jejl ne ide u ruke donatorima već se upotrebljava za poboljšanje položaja studenata, povećanje profesorskih plata, istraživanja, za nabavku bolje opreme, ili se deponuje u zadužbinski fond. U svakom slučaju, ne raspoređuje se po pravu vlasništva, jer njih kao privatnih lica i nema. Nasuprot tome, profitne privatne institucije imaju vlasnike kojima ide deo profita po pravu vlasništva. Veliki deo profita koji se stvara na Univerzitetu Feniks ili Devraj (*DeVry University*) ide u ruke vlasnika i to su institucije visokog obrazovanja čijim akcijama se trguje na berzi. Profitni univerziteti plaćaju porez državi, a neprofitni su oslobođeni poreza na profit i svi prihodi moraju biti usmereni u skladu sa primarnom misijom na unapređenje obrazovanja i istraživanja.

Profitne visokoškolske institucije u SAD finansiraju se isključivo iz školarina, a neprofitne javne i privatne iz sredstava koje obezbeđuje država (pomoć federalne, državne i lokalne vlasti), od školarina, prinosa od zadužbina i vlastite poslovne delatnosti institucije. Javne se daleko više oslanjaju na državne finansije, pa su školarine znatno niže u odnosu na privatne neprofitne. Ali zato privatni neprofitni univerziteti imaju značajno veći broj poklona dobrotvora i bogatstvo njihovih zadužbina, koje su po svom slovu i duhu čuvar javnog interesa, a to je nešto što im osigurava ekonomsku nezavisnost kao suštinski preduslov akademske slobode i nezavisnog kritičkog mišljenja. U tom smislu Harvard je ubedljivo najbogatiji univerzitet na svetu, vrednost njegove zadužbine je viša od 30 milijardi američkih dolara.

Internacionalni podaci o profitnom visokom obrazovanju u svetu su retki, nepouzdati i nekonzistentni. Delimično to se objašnjava tendencijom da profitni sektor ima interes da ne bude transparentan u finansijskim stvarima. Ono što se u savremenoj literaturi sve češće ističe jeste činjenica da „mnoge privatne visokoškolske institucije iako nisu legalno profitne pokazuju veoma izraženo profitno ponašanje“ (Kinser & Levy, 2005: 3). Imajući u vidu ovakvu realnost različite države sveta na različite načine pokušavaju da ostvare kontrolu nad problemima ove vrste. Neke zemlje, kao što je to Brazil učinio 1996. godine, legalizuju profitni sektor za sve oblike visokoškolskih obrazovnih institucija, uključujući i univerzitete. Druge zemlje dozvoljavaju profitno visokoškolsko obrazovanje samo za strukovno obrazovanje ali ne i univerzitetsko, kao što je to slučaj sa Čileom.

Veliki broj zemalja ne dozvoljava osnivanje profitnih visokoškolskih institucija bilo koje vrste (na primer, Rusija, Poljska, Portugalija, Urugvaj). Poseban slučaj se pojavljuje u Ukrajini, u kojoj ne postoji mogućnost legalnog privatnog neprofitnog obrazovanja. U toj zemlji sve privatne visokoškolske institucije su legalno profitne, a takva odluka objašnjava se skepticizmom u pogledu neprofitnih motiva privatnih institucija i sumnjom u njihove skrivene komercijalne interese. U velikom broju zemalja rast privatnog sektora visokog obrazovanja pojavio se bez jasnog legalnog okvira i ponekad se dešava da je teško odrediti legalni status pojedinih institucija. Nedostatak koherentnog i čvrstog legalnog okvira u području visokog obrazovanja u pojedinim zemljama često dozvoljava profitno ponašanje *de facto* (Kinser & Levy, 2005).

Profitno visokoškolsko obrazovanje u celini je uglavnom ograničeno na stručnu obuku i obrazovne programe nižih i kraćih obrazovnih stepena čiji ishodi mogu biti predstavljeni u vidu merljivih veština koje povećavaju buduću vrednost studenata na tržištu rada. Menadžment, poslovna administracija, informacione tehnologije, medicinske usluge, neki aspekti obrazovanja nastavnika i obrazovne administracije su tipični programi koje nudi profitni sektor. Fizika, hemija, biologija, filozofija, istorija ili književnost nisu predmet interesovanja ovog obrazovnog sektora. Za razliku od neprofitnih visokoškolskih institucija koje imaju svoj prostor, zgrade, učionice, biblioteke, laboratorije, internate, profitne po pravilu iznajmljuju prostor za učionice. To se objašnjava potrebom fleksibilnosti. Obrazovna ustanova menja svoje lokacije u nastojanju da se približi studentima. Studentske želje su osnova ne samo onoga šta će se učiti, već i u koje vreme i na kojoj lokaciji. Ukoliko se radi o univerzitetima, oni su po pravilu predavački. Profitni univerziteti se ne bave istraživanjima. Profesori, koji najčešće nisu stalno zaposleni, ne razvijaju obrazovne programe, već je to posao profesionalnih stručnjaka za program. Tako se redukuje uloga profesora na realizaciju standardizovanog programa koji traje nekoliko nedelja, meseci ili godina. Profesor nije istraživač, nije kreator programa, ne određuje literaturu potrebnu za predmet. Njegova uloga je da bude instruktor za određene veštine po zadatom programu, u učionici ili putem Interneta (Bennet, Lucchesi & Vedder, 2010; Kinser & Levy, 2005).

Tipičan student na profitnim obrazovnim institucijama je stariji po uzrastu u odnosu na studente neprofitnih institucija, već je zaposlen, veoma često orijentisan na karijeru koju namerava da unapredi tim obrazovanjem i želi da završi obrazovni stepen na najefikasniji mogući način. Odrasle osobe, imigranti, rasne i nacionalne manjine, zaposleni, majke sa malom decom, mladi iz porodica u kojima niko pre njih nije studirao na nekoj instituciji visokog obrazovanja su kategorija tzv. netradicionalnih studenata na koje računa profitni sektor. Nastava se održava vikendom, radnim danima obično u večernjim časovima, *online*, ili

u iznajmljenim prostorijama u poslovnim delovima grada, što bliže zaposlenim studentima čije potrebe moraju biti zadovoljene, čak i kada se preferira prostran parking ispred fakulteta pre nego amfiteatar ili biblioteka koja može biti isključivo *online*, što najčešće i jeste slučaj.

Profitne visokoškolske institucije, uključujući i univerzitete, karakteriše isključivo menadžersko upravljanje, a ne samoupravljanje koje je karakteristično za istraživačke neprofitne univerzitete. Ključne odluke donose upravnici koje postavljaju vlasnici, odnosno akcionari (Altbach, 2005).

Ako se ovako posmatra, profitni i neprofitni sektor više su komplementarni, nego što su konkurentni jedni drugima. Imaju različitu misiju, „proizvode“ obrazovanje različite vrste, na različit način, i koriste različite pristupe merenja kvaliteta obrazovanja. Problem nastaje kada profitni sektor počinje da se razvija od malih stručnih škola, koje nude sertifikate o stručnoj obuci ili profesionalnom obrazovanju za potrebe tržišta rada, ka području akademskog univerzitetskog obrazovanja.

Tercijarni sektor obrazovanja u celom svetu podrazumeva mnoštvo različitih tipova obrazovanja. Od Humboltove reforme pruskog obrazovnog sistema do danas obrazovni sistemi širom sveta uvažavaju potrebu „razlikovanja akademskog obrazovanja na univerzitetu i stručno-profesionalno orijentisanog obrazovanja na drugim institucijama visokog obrazovanja“ (Simon & Elen, 2007: 618). Stručno obrazovanje, obrazovanje za neko konkretno zanimanje, može da bude predmet i odgovornost privatne inicijative. Humbolt suštinski, nikada nije bio zagovornik državnog paternalizma u oblasti stručno-profesionalnog visokog obrazovanja, već samo u području akademskog obrazovanja.

Univerzitetsko obrazovanje kao javno dobro

Za razliku od visokih strukovnih škola koje u skladu sa svojom ključnom ulogom ostvaruju blisku vezu sa ekonomskim sektorom društva, univerzitetu, kao akademskoj zajednici profesora i studenata, dodeljena je mnogo šira uloga definisana kroz najširi doprinos javnom dobru. Tako se već više od dva veka univerzitet tradicionalno definiše kao institucija koja ne proizvodi radnu snagu, već nova naučna znanja koja je nemoguće proizvesti bez naučnog istraživanja. „Za univerzitetsko obrazovanje naučna metodologija je nešto značajnije nego konkretni sadržaj i rezultat istraživanja“ (Ricken, 2007: 490). Kapacitet da se traga za novim znanjem je značajniji od samog faktičkog znanja. Univerzitet je ustanova opšteg obrazovanja, *alma mater* (*hraniteljica majka*) gde se izučavaju sve nauke,

od osnovnih do doktorskih studija. Dobar univerzitet mora biti jak u svim disciplinama, a ne po planiranom obrascu centara izvrsnosti.

Ključne reči za univerzitet u tradicionalnom smislu su: akademska sloboda profesora i studenata, posvećenost bazičnim istraživanjima, opšte obrazovanje, kritički odnos prema društvu. Univerzitet je mesto gde se traga, ispituje, proverava, otkriva, gde se istraživači izlažu greškama, gde se mišljenja sukobljavaju i gde je važna samo snaga argumenta – a ne od koga argument dolazi.

Profesor na univerzitetu nije samo profesor, već pre svega naučnik. Njegova suštinska funkcija jeste da uvede studente, mlade istraživače, u metod i etos naučnog istraživanja, a ne da ih obučava uskostručnim profesionalnim znanjima i veštinama. Strogost naučnog istraživanja je najbolja priprema za buduće profesionalne odgovornosti. Obrazovanje za određene profesije jeste jedan od ciljeva univerzitetskog obrazovanja ali uvek u sklopu naučnog istraživanja, pripremanja individue za odgovoran život u demokratskom društvu i ličnog razvoja. Svaki član akademske zajednice mora imati slobodu da radi na svoj način, mora se tretirati kao individua. Profesori i studenti se na univerzitet primaju kao individue i tako se prema njima mora i odnositi. Intelektualna aktivnost koja se očekuje od akademske zajednice je po svojoj prirodi unutrašnje motivisana aktivnost. Svaka spoljašnja regulacija je inferiorna u odnosu na intelektualnu delatnost pokrenutu unutrašnjim potrebama. Niko ne može toliko predano da radi kao naučnik privučen naučnim problemom. „Država mora uvek ostati svesna činjenice da ona nikada neće moći i u principu ne može nekom spoljašnjom regulacijom da dovede do plodne intelektualne aktivnosti... Ona mora da razume da je intelektualna delatnost beskrajno bolja ako nije nametnuta. U tom smislu, legitimna sfera delovanja države mora biti ograničena na to da ponudi organizacioni okvir i sredstva neophodna za naučno istraživanje i akademsko učenje“ (Humboldt, 1971: 244).

Oduvek se smatralo da se kvalitet univerzitetskog obrazovanja čija je osnovna misija razvoj nauke pre može kontrolisati kroz *inpute*, odnosno pažljivu selekciju profesora i studenata koji pokazuju sklonosti za naučna istraživanja, nego kroz orijentaciju na ishode, koji su uglavnom dugoročni, indirektni, nekvantitativni, pa se kao takvi ne mogu ni administrativno dokumentovati.

Zašto je društvu potreban ovakav univerzitet? Zato što on neguje čistu nauku – radi razvoja same nauke. Nauka i naučno obrazovanje predstavljaju javno dobro koje se po definiciji ne može obezbediti tržišnim mehanizmima, već zah-teva odgovarajuću brigu države kao reprezentu javnosti (Tilak, 2008). Univerzitetsko obrazovanje shvaćeno kao naučno obrazovanje zadovoljava oba kriterijuma ekonomske definicije javnog dobra: nerivalski karakter i nemogućnost isključivanja. Naučno znanje ne može biti „potrošeno“ od strane studenata. Pitagorina teorema koristi se više od dva milenijuma bez bilo kakve degradacije u svojoj

sposobnosti da proizvodi tačan odgovor na trigonometrijska pitanja. Koliko god generacija studenata da koristi ovu matematičku teoremu to ne oštećuje mogućnost sledećih generacija da je stavljaju na probu koliko god to žele. S druge strane, naučni rad je javni rad i njegovi proizvodi su dostupni svakome jer naučnici javno objavljuju svoje radove koje svako može slobodno da koristi. Niti je poželjno, niti je moguće nekoga isključiti iz korišćenja tekovina naučnih istraživanja, posebno u eri savremenih informacionih tehnologija kao što je Internet. Uostalom, nova naučna znanja grade se na osnovu prethodnih istraživanja, pa bi održivost naučnog razvoja bila dovedena u pitanje bilo kakvim oblicima isključivanja.

Univerzitetsko obrazovanje u meri u kojoj se definiše kao naučno obrazovanje jeste javno dobro, koje se generalno teško finansira.⁴ Zašto bi jedan univerzitet ulagao u neko fundamentalno istraživanje kada to radi neki drugi univerzitet? Zašto bi privrednici ulagali u bazična istraživanja nekog univerziteta kada to čini država parama poreskih obveznika? Zašto bi poreski obveznici finansirali univerzitetska istraživanja kada ima dobrotvora koji poklanjaju sredstva i obogaćuju zadužbine ionako bogatih univerziteta? Dokle god je nemoguće ili nepoželjno isključiti druge ljude od koristi ili dobrobiti koje proizvode univerzitetska istraživanja, može se očekivati da će mnogi ljudi razmišljati na ovaj način – zašto bismo mi to platili kada to može i neko drugi, a da pri tome ni malo ne budemo sprečeni u tome da uživamo u njihovim plodovima.

Konačno, univerzitetsko obrazovanje zahvaljujući svojoj akademskoj slobodi i institucionalnoj autonomiji, koju garantuje autoritet države, predstavlja kritičku svest javnosti. Potreba da se bude kritičan i samokritičan je izvorna potreba univerziteta. Nezavisna socijalna kritika niti je rivalska niti je sa mogućnošću isključivanja. Nije lako ubediti društvo da podrži autonomiju institucije koja je posvećena kritici društva i promenama fundamentalnih društvenih pretpostavki. Ali isto tako, može se reći da „rast autonomije visokog obrazovanja jeste indikator zrelosti društva“ (Prasad, 2005: 47). Kada univerzitet stekne taj nivo poverenja javnosti da ima pravo da sumnja u sve i da saopštava društvu i neprijatne istine onda je to najveća moguća privilegija koja se jako teško stiče, a lako gubi.

U poslednjih nekoliko decenija pojavile su se mnogobrojne obrazovne institucije koje na komercijalnoj osnovi nude specijalizovanu obuku u različitim područjima za kojima postoji potražnja, a koji sebe neopravdano nazivaju univerzitetima. Kritičari ističu da ovaj trend treba zaustaviti i da ustanove koje ne nude diplomatske i postdiplomske programe u različitim disciplinama, koje nisu posvećene istraživačkim aktivnostima, koje su bez osećaja za akademsku slobodu

⁴ Kod obezbeđivanja bilo kog javnog dobra javlja se tzv. *problem slepog putnika* (*free rider problem*) koji se ogleda u nespremnosti pojedinca da dobrovoljno učestvuje u finansiranju nekog dobra kada zna da ne može biti lako isključen iz korišćenja nečega što se javno obezbeđuje.

i autonomiju i ne neguju posvećenost javnom dobru, ne mogu sebe nazivati univerzitetima (Altbach, 2005).

Ovakav rast profitne industrije visokog obrazovanja izazvao je brojne kritike i brigu oko komercijalizacije u području univerzitetskog obrazovanja. Kritičari se slažu da profitni univerziteti predstavljaju „fabrike diploma“ koji nude studentima programe sumnjivog kvaliteta sa primarnim ciljem povećanja profita. Na taj način „omogućavaju studentima obrazovne stepene koje oni nisu zaslužili i ocene koje nisu zaradili“ (Bennet, Lucchesi & Vedder, 2010: 27). Jasno razgraničavanje specijalizovane stručne obuke, strukovnog obrazovanja i akademskog univerzitetskog obrazovanja je više nego potrebno. Studenti treba da znaju da kada pohađaju univerzitet onda to podrazumeva studiranje na instituciji sa nizom odgovarajućih normi i vrednosti, ali ako žele da pohađaju specijalizovane kurseve obuke onda treba da pohađaju potpuno različite vrste institucija koje ne bi trebalo da nude obrazovne stepene već pre sertifikat o kompetencijama (Altbach, 2005).

Komercijalizacija visokoškolskog obrazovanja shvaćena u užem i širem smislu može da doprinese, u nekoj meri, raznovrsnosti, fleksibilnosti i efikasnosti nekih oblika stručne obuke i specijalizovanog strukovnog obrazovanja za kojima postoji potražnja na tržištu rada. Za univerzitetsko obrazovanje komercijalizacija predstavlja ogroman rizik žrtvovanja akademskih vrednosti i sloboda.

Sušтина javne odgovornosti nije u tome da univerzitet uvek izlazi u susret društvenim očekivanjima. Držeći se čvrsto akademskih vrednosti i etosa naučnog istraživanja on je javno odgovoran i ako deluje nasuprot aktuelnim društvenim očekivanjima. To je veoma jasno iskazala aktuelna predsednica Harvarda Dru Faust, u svom pozdravnom obraćanju studentima i javnosti, prilikom inauguracije na mesto predsednika: „Univerzitet se obavezuje bezvremenom, i ova ulaganja imaju žetvu koja se ne može predvideti i čiji se plodovi ne mogu izmeriti. Univerziteti su sluge žive tradicije... za kojom tragamo u našim bibliotekama, odeljenjima... Mi se ne slažemo sa težnjama da se univerzitet definiše kao instrument, kao merljiva korisnost za određene savremene potrebe. Ono čemu univerzitet teži vredno je po sebi, jer određuje ono što nas je tokom vekova učinilo ljudima, a ne zato što može povećati našu globalnu konkurentnost... Po svojoj prirodi univerziteti neguju kulturu „nemira“, pa čak i neposlušnosti. Tu leži suština njihove odgovornosti za budućnost“ (Faust, 2007: 3).

Zaključak

Komercijalizacija nekih vidova stručne obuke i strukovnog obrazovanja za pojedine kategorije studenata u značajnoj meri može unaprediti kvalitet obrazovanja

sa stanovišta korisnika ili „proizvoda“. Akademsko obrazovanje na univerzitetu, dokle god zadržava svoju orijentaciju na opšte obrazovanje i fundamentalna naučna istraživanja, jeste javno dobro i kao takvo po definiciji se ne može obezbeđivati tržišnim mehanizmima, niti se njegovi ključni ishodi mogu kvantitativno i kratkoročno dokumentovati. Odgovornost univerziteta je mnogo šira od profesionalnog obrazovanja dokle god služi javnom dobru. Zbog toga država, kao reprezent javnosti, mora podržati institucionalno uređenje univerziteta koje garantuje njegovu autonomiju i nezavisnost u odnosu na sve komercijalne, privredne, političke, i druge spoljašnje interese koji mogu narušiti akademsku posvećenost razvoju nauke. S tim u vezi, otvara se i veoma složeno i osetljivo pitanje privatizacije različitih oblika visokoškolskog obrazovanja koje zahteva pažljivu elaboraciju celokupnog konteksta.

Literatura

- ALTBACH, PH. (2005). The Rise of the Pseudouniversity. U Altbach, Ph. G. & Levy, D. C. (Eds.), *Private Higher Education: A Global Revolution* (str. 23–29). Rotterdam/ Taipei: Sense Publishers.
- BENNETT, D.L., LUCCHESI, A.R. & VEDDER, R. K. (2010). *For-Profit Higher Education, Growth, Innovation and Regulation*. Washington: Center for College Affordability and Productivity.
- BOK, D. (1982). *Beyond the Ivory Tower, Social Responsibilities of the Modern University*. Harvard University, Press: Cambridge Massachusetts and London.
- BOK, D. (2005). *Univerzitet na tržištu*. Beograd: Clio.
- COLE, J. R. (2009). *The Great American University*. New York: Public Affairs.
- FAUST, D. G. (2007). *Unleashing our most ambitious imaginings*. Preuzeto sa: http://president.harvard.edu/speeches/faust/071012_installation.php [5.12. 2011]
- FRIEDMAN, M.R. & FRIDMAN, R. (1996). *Sloboda izbora*. Novi Sad: Global Book.
- HUMBOLT, V. (1991). *Ideje za pokušaj određivanja granica delotvornosti države*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- HUMBOLDT, W. (1970). On the Spirit and the Organisational Framework of Intellectual Institutions in Berlin, (Humboldt's Memorandum written some time between the autumn of 1809 and the autumn of 1810). *Minerva – A Review of science, learning and policy*, VIII(2), 242–250.
- KINSER, K. & LEVY, D. C. (2005). *The for-profit sector: U.S. Patterns and International Echoes in Higher Education*. PROPHE Workink Papers No. 5, New York.
- LISSMANN, K. P. (2009). *Teorija neobrazovanosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- LOCK, G. & LORENZ, C. (2007). Revisiting the University Front. *Studies in Philosophy and Education*, 26, 405–418.

- OLSEN, J. P. (2007). The Institutional Dynamics of the European University. U Peter Maassen, Johan, Olsen (Eds.). *University Dynamics and European Integration*, (str. 25-53). Dodrecht: Springer.
- PRASAD, M. (2005). Autonomy and the Commercialization of Higher Education. *Social Scientist*, 33(1/12), 43–48.
- RICKEN, N. (2007). The Deliberate University: Remarks on the ‘Idea of the University’ from a Perspective of Knowledge. *Studies in Philosophy and Education*, 26, 481–498.
- SIMONS, M. & ELEN, J. (2007). The ‘Research-teaching nexus’ and ‘Education through research’: an exploration of ambivalences. *Studies in Higher Education*, 32(5), 617–631.
- STIGLITZ, J. E. (2008). *Ekonomija javnog sektora*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- TILAK, J. B. G. (2008). Higher education: a public good or a commodity for trade? *Perspectives, UNESCO*, 38, 449–466.
- ZGAGA, P. (2007). *University mission between searching for truth and commercialization*, The PRESOM Network seminar, Berlin, 4 October 2007. Preuzeto sa: http://www.raumplanung.tu-dortmund.de/irpud/presom/fileadmin/docs/presom/external/WS_Berlin_October_2007/Zgaga.pdf [10. 11.2011]

Biljana Bodroški Spariosu⁵
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Commercialization and Different Forms of Higher Education⁶

Abstract: The goal of this abstract is to tap into the relationship between commercialization and different forms of higher education (academic, vocational higher education, vocational training). In wider sense, commercialization, seen as a tight connection between higher education and economic sector, and more concretely, as a provision of education with primary goal to gain profit, is mainly limited to different forms of vocational training and educational programs for professional education in lower and shorter educational levels demanded at the labour market. University education is still oriented towards general education and fundamental scientific research presents a big risk of sacrificing academic freedom and values.

Key words: commercialization of higher education, non-profit and profit institutions of higher education, university education as public good.

⁵ Biljana Bodroški Spariosu, PhD is an assistant professor at the Department of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

⁶ This paper is a part of research project undergoing realization at The Institute of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy in Belgrade, „Models of assessment and strategies for improvement of quality of education” (179060), supported by Ministry of Education, Science and Technological Development RS.